

Betroelser fra den private hverdag - på tryk

Hvordan skal man opføre sig - og hvordan får man en kæreste? Hvad stiller man op med sin umulige familie? Damebrevkasser gennem 75 år giver indblik i de store kriser og hverdagens trakasserier

Aase Gullestrup (udvælgelse og research): Livet er ingen strøgtur. Forord af Lone Kühlmann. Forlaget Aschehoug 2001. 352 s. 279 kr.

Af Janne Lauritzen

Mellem rådvilde, ulykkelige, ensomme, vrede eller forargede personer - mest kvinder, men også mænd og børn - og vidende, livskloge kvinder findes en speciel form for korrespondance, som oven i købet er offentligt tilgængelig: damebrevkassen. Og det er stof, som bliver læst. I *Livet er ingen strøgtur* har Aase Gullestrup udvalgt mange, mange breve og svar, som strækker sig over 75 år, gruppet efter emner.

Lone Kühlmann har skrevet forordet, og hun trækker nogle linier frem, som er karakteristiske for de enkelte perioder og kategorier. Hun peger på, at en brevkasse bygger på tillid til brevkasseredaktørerne, som rådgiver med omhu og med udgangspunkt i spørgerens virkelighed, der næsten altid ligger meget langt fra deres egen. Men en sociologisk, psykologisk kønsforskningsanalyse af det vældige stof er der ikke tale om. Her er ellers nok at tage fat på for en livsstilsforsker.

Korrespondance i den gængse form, som betyder en kontinuerlig forbindelse, måske gennem mange år, hyppig eller sparsom, er der naturligvis ikke tale om. Som regel ingen dialoger, men et spørgsmål og et svar - færdig. Måske kan forbindelsen med damebrevkassen give anledning til, at spørgerne går i dialog med deres omgivelser - det skorter ikke på opfordringer til det.

Forordet giver ikke svar på, hvilke kriterier de citerede damebrevkasser er udvalgt efter. Jeg spekulerer

på, hvor Søndags BT er blevet af - da jeg var 17, fandt jeg netop den damebrevkasse uovertruffen. Læsere får heller ikke at vide, hvor meget redaktørerne svang den røde blyant over spørgsmålene før trykningen. De breve, der er med i bogen, er fri for stave- og kommafejl, og de er alt i alt påfaldende velskrevne. Den, der som jeg i årevis har arbejdet med også veluddannede folks dårlige syntaks, kongruensfejl m.m., må undre sig. Men det er vel sagtens en fast (og beskyttende) praksis, som tager lidt af autenciteten.

Den sunde fornuft

Ophobningen af brevvekslinger på ca. 340 sider er massiv og alt i alt nedslående læsning. Så mange problemer, nogle livsødelæggende, andre i småtingsafdelingen, men alligevel vitale for brevskriveren. De glade og tilfredse skriver ikke til damebrevkassen, så her får man del i megen almindelig fjumren og småtskåren nederdrægtighed.

Den gode oplevelse er svarene, især fra forfatterne Edith Rode og Tove Ditlevsen (*Illustreret Familie-Journal*), Else Molkte (*Tidens Kvinder*), Agnes Henningsen (*Tidens Kvinder* og *Politiken*) og Lise Nørgaard (*Hjemmet*). Kvinder, der ikke er eksperter i andet end menneskers liv, tankeverden og følelsesliv. De har erfaring, humor og almindelig sund fornuft. Det, som på engelsk helt sødt hedder *mother wit* - i Gyldendals Fremmedordbog optaget fra tysk som *mutterwitz*. For alle brevkasseredaktørerne gælder det, at de læser på og imellem linierne og svarer med indføling og - som regel - tålmod, selvom de af og til kan udde-

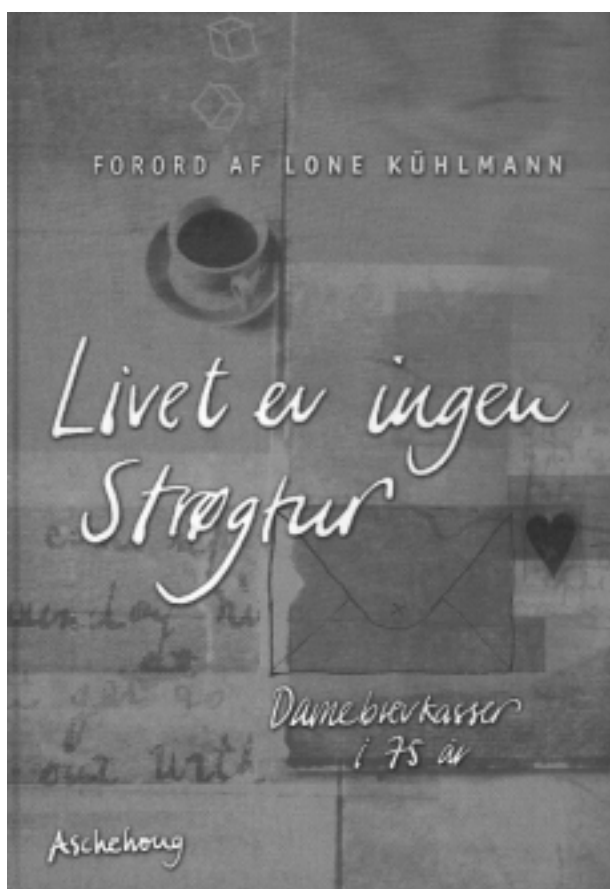
le et velrettet håndkantslag.

Det er tankevækkende, at spørgsmålene i alle kategorier - etikette, hjerte/smerte, ægteskabet og familien - hovedsagelig rummer overfladiske variationer i de 75 år. Kone og mand - forældre og børn - hjemmehusmor og karrierekvinde - venner og veninder - naboer - nu som før potentielle kilder til bekymring og uro eller vrede og hjælpeløshed. Jeg læser ud af samlingen her, at normerne har flyttet sig mindre, end jeg troede.

Det belyses ikke, hvem det er, der henvender sig til brevkasserne - deres uddannelsesniveau, deres sociale status. Måske findes der ikke dokumentation for det - spørgeren er på en måde anonym, selvom hun skal opgive sit navn. Men det ser ud til, at brevskriverne langt hen tilhører traditionelle og værdibevarende miljøer, uanset socialklasse, og det kan være en forklaring på den megen respekt for konventionen, brevene viser.

Svarene igennem de 75 år hviler på nogenlunde samme fundament. Den sproglige dragt er ikke meget anderledes, men dog kan man fx dårligt forestille sig, at Edith Rode ville skrive til en spørgende kone, at hun er et "røvkedeligt ribs". Det gør cand.jur. Suzanne Bjerrehuus (*Ekstra Bladet*). Hun har ikke opdaget, at kraftudtryk gør sig dårligt på tryk, og at sårende bemærkninger ikke er til hjælp.

Mange råd drejer sig om at om at tage sig selv i nakken, at tage hensyn, være tålmodig, at tænke på konsekvenserne, at vente til man bliver ældre - sådan som kvinder er blevet rådet altid. For 75 år siden havde de fleste kvinder ikke andre mulighe-

der end at få det bedste ud af (dårli-ge) ægteskaber, for der var ingen steder at gå hen med sig selv og eventuelle børn, når man ikke kunne forsørge sig selv. En redaktør kunne naturligvis råde til skilsmisse, men gør det nødt og næsten ikke før op mod 90'erne.

Drikke dus med en gift mand?

Den første samling breve handler om etikette - hvad kan man? Og især hvad kan man ikke? I begyndelsen af 20'erne svarer *Vore Dammers* anonyme redaktør jævnt hen: "Det er ikke *comme il faut*" på spørgsmål som: Kan man vise sig i natkjole for sin forlovede? Spadsere med en ung herre? Besøge sin fjerntboende forlovede uden chaperone? Tage på ferie med forloveden?

Tidens Kvinder siger nej til, at en pige kan sidde med sit sytøj hos

forældrenes logerende. Og nej, en ung kvinde kan ikke drikke dus med en gift mand uden hans kones samtykke. Hvad gør en pige, når herrerne tiltaler hende? Hun ser alvorlig og bestemt ud, mener *Tidens Kvinder*, som også finder, at en pige på 16 år ikke kan gå nogen steder overhovedet uden ledsagelse. Og nu er vi midt i 30'erne. I 1951 spørger en 35-årig kvinde Fru Nini i *Alt for Damerne*, om hun kan give en mandlig bekendt en stilfærdig opmuntring, så han inviterer hende ud? - Det kan hun da, men hun skal ikke lægge

op til ægteskab og slet ikke gifte sig, bare for at blive gift.

Spørgsmål om den ydre etikette er ikke så presserende i dag - ingen vil spørge om, hvem de kan vise sig i natkjole for. Men grundsubstansen er der stadig - usikkerheden, ubehaget ved at stikke af, skrækken for hvad folk siger. Og folk siger så meget: Kan man spille fodbold i jeans og med store ørenringe som naboens datter? (1955.) Redaktørerne gør, hvad de kan for at dæmme op for nævenyttig sladderagtighed, maskeret som bekymring for sædernes forfald. Samtidig forsøger de at skærme de purunge piger ved at råde dem til foreløbig at blive på konventionens stier, som forældrene udstikker.

Et klassisk problem

Overskriften "Jeg har en drøm i mit hjerte" dækker stort set over spørgs-

målene: Hvordan får man ram på en mand? På en bestemt mand? Hvordan holder man på ham? Og hvordan slipper man af med ham?

Tålmodigheden med de ganske unge pigers spørgsmål er stor. De klager fx over, at fyrene er ubesluttsomme og valne - én har dårlige manerer ved bordet, én er tavs, en anden taler vulgært, og én er fem centimeter for kort. I 1920'erne vil diverse umodne nymfer, typisk under dæknavne som Bebbi, Nutte, Nulle eller Babs, have *Vore Dammers* svar på spørgsmål som: Hvordan får man herretække? Svarets essens: Enten har man det - eller man har det ikke. Er det for tidligt at begynde at tænke på at få en kæreste, når man er 14-15 år? Svar: Åh hvad, når det blot bliver ved tanken.

I 1940 skriver en mand til Edith Rode, at hans søster finder den pige, som knap nok er blevet hans kæreste, påtrængende. Det gemmer det klassiske problem, om pigen kan tage et vist initiativ over for "herren". Edith Rode bryder sig ikke meget om det, men hvis han er for tilbageholdende, går det vel - og så kan hans søster forresten tage og passe sig selv.

Lige frem til 1999 har de purunge piger mange tvivl og bekymringer: En 13-årig vil i 1973 vide, hvor hun kan lære tungekys. Lise Nørgaard svarer, at det er omtrent det eneste, man ikke kan lære med statsstøtte på aftenskolen - sikkert fordi folk selv finder ud af det.

I 1997 fortæller en 19-årig pige, at hun skammer sig over for sin kæreste, fordi hun er jomfru - og i 1999 føler en pige på 14 sig udenfor i sin "erfarne" klasse af samme grund. Psykolog Sanne Neergaard (*Femina*) svarer den første, at sådan har hun valgt det, og det vil hendes kæreste bare være glad for. Og den 14-årige får at vide, at de andre nok praler - og rent statistisk er hun ikke bagefter.

Når mødommen er roget, kommer andre problemer: En 15-årig pige klager sin nød til Suzanne Bjerrehus i 1993. Hun vil så gerne have en fast fyr og har prøvet at have sex med to drenge uden at "blive kæreste". Svaret er omhyggeligt og kontant: Du bestikker dine drengevenner med sex for at få omsorg og opmærksomhed - du har misbrugt dig selv. Søg kun erotikken, når du har lyst til den.

Den 17-årige, der er gravid og lever med en mand, der banker hende, men som hun elsker og ikke kan undvære, får svar fra journalist og konservativ politiker Lis Møller (*Illustreret Familie-Journal*). "Hvis han ikke kan finde andre udtryksformer, ville jeg i Deres sted bryde med ham". Det er et sjældent råd - og Lis Møller henviser da også til et rådgivningskontor. (1982.)

En 14-årig pige "bukker under" for sin 18-årige fyrs hårdtslående og velbeskrevne "overtalelsesmetoder" og vil vide, om hun skal fortsætte med ham. (1984.) Kirsten Holst svarer umisforståeligt bl.a., at det er voldtægt, og en pige vil ofte være tilbøjelig til at bagatellisere det. Tal med din mor, hvis du kan - aftenen kan have fået følger.

I 1969 påstår en pige på 14 år, at hun er temmelig udviklet. Hun går i seng med en jævnaldrende dreng, og trods udebleven menstruation mener hun ikke, at der "kan være sket noget". Og hvad må jeg veje? Lise Nørgaard svarer, at det lader til, at hendes udvikling vist er noget ulige fordelt, så "der er blevet mindre til hovedet og mere til andre afdelinger". Hvis hun ikke lynhurtigt vil lægge ekstra ti kilo til sin udmærkede vægt, må hun lynhurtigt se at komme til en læge.

Forelsket i forelskelsen

I lyst og især i nød kunne stå som motto for hjerte-afsnittets breve fra de yngre og ældre kvinder, både før

de lander med en mand, eller - fristes man til at sukke - når ulykken er sket. Som det belyses gennem brevkasserne, kan det være svært at få øje på lysten.

En af undtagelserne er en mand, som i 1942 spørger Edith Rode, om han skal gifte sig med den kvinde, han ikke kan leve foruden, selvom "der er noget stift og højtideligt over vores Opførsel". Edith Rode mener, at ægteskabet vil pille det højtidelige af dem og slutter sine kommentarer med et "Til Lykke"!

Der er ingen grund til lykønskning til hende, der har forsøret forloveden gennem syv års studietid, til det skulle blive hendes tur. Men han blev samtidig færdig både med studiet og hende. Misøren var typisk dengang i halvtredserne - før SU. Agnes Henningsen trøster medfølede og råder pigen til at beholde jobbet og studere samtidig. Det bliver svært - men "De er kvinde for at kunne udføre det". Mon hun var?

Man får et strejf af mange historier, som enhver må have lyst til at høre mere om. Mange er forelskede - i en gift mand, i kusinens mand, i en onkel. Forelsket i chefen. (Ak, disse personalefester, sukker Lis Møller.) Forelsket i den ukendte på gaden, i sommerflirten, i ham, der passer radiobilerne i Tivoli. Forelsket i forelskelsen...

Når den er gensidig og holde-hånd-stadiet er overstået, kommer "skal-skal-ikke"-tiden, som ikke kun fandtes i fortiden for 75 eller 50 år siden. Der er overvejelser i mangfoldige variationer, og understrømmen i brevene er: Vi er opflasket med, at parforholdet er den eneste vej til den evige lykke. Redaktørerne prøver at banke ind, at lykke sjældent er evig, og at alt har sin pris, som især kvinder betaler. Det fremgår af det følgende hovedafsnit: "Ingen dans på roser."

Her tropper de op i geled: Mænd, der drikker, mænd, der slår - eller

begge dele - kvinder, der drikker, utro koner og mænd, sure kvinder, opvartningskrævende mænd, jaloux kvinder og ikke mindst mænd, der rager alle fornøjelser til sig og forlanger, konerne sidder den af hjemme. Og så er der alle dem, der bare keder sig. De fleste svar på knas i ægteskabet - naturligt nok især før rødstrømpetiden - opfordrer kvinderne til at prøve igen. Tæm Dem selv, vær fordragelig, bliv ikke martyr. Vis et glad ansigt.

Glæder og pligter

Adskillige kvinder søger i 1940'erne råd om, hvordan de skal forholde sig til deres mænds alkoholproblem. Edith Rode giver lange, nuancerede svar og råder til at støtte og hjælpe og tænke først på familien som helhed. Det er varsomt og smukt skrevet, men er det nok?

I 1989 fortæller Kirsten Holst en kvinde, at manden kun kommer ud af sit misbrug, hvis han er 100 procent indstillet på det selv. Prøv!

Også kvinder drikker, og en bekymret ægtemand skriver uden bebrejdelser om sin uro. Skuespilleren Lulu Ziegler svarer i *Femina* (1969), at han kan være sin kones bedste støtte, bl.a. ved at bryde hverdagens trummerum og fetere hende. Ja, måske! Jo nærmere vi kommer nutiden, jo færre spørgsmål er der om drikkeri - det må skyldes bogens redigering.

Mange spørgsmål drejer sig om fordelingen af glæder og pligter. Svarene veksler med årstallet. En kvinde vil vide, om en mand, der går meget ud af alene til fodbold m.m., kan forhindre sin kone i at gå i teatret alene. (1957.) Agnes Henningsen svarer, at vilkårene ikke er de samme, og at den kvinde ikke findes, som kan tage ufreden og uhyggen ved at gøre noget, som er hendes mand imod. Koner bliver ikke lige så stærke som mænd, før de tjener lige så meget.

Ti år senere gælder det en mand, der selv spiller bold tre aftener om ugen, men forbyder sin 20-årig kone at spille håndbold. Hans begrundelse: Der ikke er nogen til at passe deres et halvt år gamle datter. Lise Nørgaard svarer bl.a.:

Medmindre Deres mand har købt Dem på et persisk marked som privat ejendom, synes jeg, det er på høje tid, De gør ham opmærksom på, at vi befinder os i år 1968, og at ligeretten har været indført i over 50 år. Endvidere er der ikke nogen biologisk hindring for, at fædre såvel som mødre hører efter deres egne spædbørn om aftenen.

Dørmåtte

Utroskab er både besværlig og belastende for alle involverede - og redaktørerne må være ekstra taktfulde. De afstår som regel fra håndfaste råd, for de får jo kun deres oplysninger fra den ene af tre parter. Det er meget fint, at de holder sig fra moralske overbygninger i svarene - dem er der ingen, der har brug for.

Skal man blive i ægteskabet for børnenes skyld? Edith Rode svarer i 1941: At "gå hjemmefra" er dumt og tankeløst - børn har også en slags ret. Hun råder til at behandle den vildfarne ægtemand med sval høflighed - det undlader aldrig at gøre sin virkning.

Et spørgsmål om en mand i midtvejskrise - her en 50-årig, der falder for en 25-årig - besvares meget fint af Lulu Ziegler. Hun forklarer om "den lille rent biologiske uretfærdighed", at mænd op i årene er mere attraktive end de jævnaldrende damer - og råder til at undgå panik, lade ham løbe linen ud, så vender han måske tilbage, lidt træt, lidt udkørt, men taknemlig.

Mere ødelæggende end lidt flirt og små sidespring forekommer den utilfredshed med partneren, som er et sørgeligt ledemotiv. Helt op i

90'erne viser breve fra koner eller kærester, at de finder sig i at tage hele slæbet med det praktiske. Finder sig i, at deres mænd ser ned på dem, kritiserer maden, skjortevasken, husholdningsregnskabet, børneopdragelsen, sexlivet - alt. Agnes Henningsen skriver i 1958: "Beholde en ægtemand, der skammer sig over én, det går ikke, det vil ødelægge enhver."

En sur, gal, søvnig og nærig ægtemand beskrives så malende for Lise Nørgaard i 1972, at hun svarer:

Måske skulle De til en afveksling inddrage kaffen og det hjemmebagte og i det hele taget undlade at rulle Dem ud som dørmåtte for ham, indtil han begynder at interessere sig for familien.

I mange breve læser man mellem linierne, at brevskriverne selv kan være stride. En ung kone fortæller, at hun fortryder ægteskabet efter et halvt år - hun gider fx ikke vaske op. Mænd skriver, at kvinder er dovne, og elskerinder mener, at "konen" bare skummer fløden uden at yde noget. Det er banalt at konstatere, at det er svært at leve sammen - i 1969 formulerer Lulu Ziegler det sådan: "Lykke og smerte hører sammen. Det er sådan, man bliver et menneske."

Svigerfamilien

Bogens sidste gruppering er "Den kære familie" med underrubrikken "De umulige børn, de håbløse forældre og hele den pukkelryggede". Mange af spørgsmålene kunne lige så godt være anbragt i de andre kategorier om pli og parforhold.

Forældres kvaler med den opvoksende slægt, især fædres med døtrene, fylder meget. Og som vist til alle tider er ingen mand god nok til "vores lille pige". "Den lille pige" klager over, at forældrene er overbeskyttende og blander sig. Ofte er det forældres indbyrdes konflikter, der

nedarves på de næsten voksne børn, som både må bære forældrenes byrder og mangle klare signaler. Der er ikke meget nyt i det fra 1924 og frem til i dag, og al rådgivning bliver "på den ene side" og "på den anden side", for der er ingen lette løsninger.

Problemet kan også gå den anden vej - når teenage-børn ikke vil lade deres alene-mor eller -far finde en ny fælle. En 40-årig mor er bange for, at hendes vrede børn vil slå hånden af hende, hvis hun gifter sig med en 15 år yngre mand. Lise Nørgaard mener (1975), at de børn sikkert bliver klogere og i stand til at sætte sig ud over, hvad omgivelserne eventuelt vil mene. Gift Dem - og lykke til.

Ævl med svigerfamilien fylder mindre, end man skulle tro. Et ungt, studerende par med et spædbarn får både hus og unge passet af deres mødre - svigermødre. Det er fint, men det er for meget, for bedste-mødrene går ikke hjem, så den lille familie er sjældent alene, og de er ved at få pip. Fra Agnes Henningsen og Else Molkte, som i en periode svarede hver for sig på spørgsmål til Tidens Kvinder lyder det henholdsvis: "Tal dog med dem!" og "Vær forsigtig med at såre de to mødre."

I 1991 fortæller en svigermor på 49 år, at hun "tilbød sin svigersøn at være stand-in" for sin 24-årige datter under dennes graviditet - for tænk, hvis han gik til prostituerede og fik grimme sygdomme. Hun nyder at gøre sin datter denne ven-tjeneste, og hun nyder også sin svigersøn. Hvordan han og især datteren har det med arrangementet, skriver hun ikke. Suzanne Bjerrehuus svarer bl.a., at det bliver da også hårdere og hårdere at være svigermor. Man kan også sige, at det ofte må være hårdt at være brevkasseredaktør.

Brevkasseforfatterne præsenteres til sidst med små, nydelige biografi-er med Dansk Biografisk Leksikon

og Kraks Blå Bog m.fl. som kilder. En stor svipser er det, at forfatteren Else Molkte (1888-1986) er faldet ud. Hun er optaget i Dansk Biografisk Leksikon og naturligvis også i Kvindebiografisk Leksikon. En legendarisk kvinde - aktiv som skrivende, som foredragsholder og som ledende skikkelse i kvindesagen. I 1984 var hun uofficiel opponent, da Pil Dahlerup forsvarede sin disputats *Det moderne gennembruds kvinder*.

En svipser mere: Om Agnes

Henningsen står, at hun med sin mand Mads Henningsen fik fire børn, hvoraf det mest kendte er arkitekt og forfatter Poul Henningsen. Men hverken Agnes Henningsen eller PH holder det hemmeligt, at forfatteren Carl Ewald er far til PH, og det står i begge nationalbiografier. Netop i denne bogs sammenhæng virker det malplaceret med dette diskretionens slør.

I begyndelsen af 70'erne var forfatteren Eva Hemmer Hansen redaktør

af en ukonventionel brevkasse i dagbladet *Demokraten* og desuden en storartet lektor i kulturjournalistik på Danmarks Journalisthøjskole. På mit hold diskuterede vi hendes brevkasse med hende - og her lader jeg hende få det sidste ord: "Hvorfor i alverden spørger I mig ikke, om jeg laver nogle af spørgsmålene selv?"

Janne Lauritzen er journalist og medlem af Konturs redaktion.